

כיסוי הראש לגברים ולנשים

הרב עדיאל אלכסלסי, סרן – רב חטיבת גולני

- א. הקדמה
- ב. כיסוי הראש לגברים
 - א. מקור המנהג
 - ב. סיבת הכיסוי
 - ג. הזמנים החייבים בכיסוי
 - ד. דברים הראויים לכסות בהם
 - ה. גודל הכיסוי
 - ו. סיכום
- ג. כיסוי הראש לנשים
 - א. מקור הדין
 - ב. סיבת הכיסוי
 - ג. החייבות בכיסוי
 - ד. היכן חובת הכיסוי
 - ה. פאה נכרית
 - ו. שערות הבולטות חוץ לכיסוי
 - ז. סיכום
 - ד. סיכום כללי

א. הקדמה

מצוות כיסוי הראש לגברים ונשים הינה מצווה שנתפסת בעיני רבים כמצווה חשובה ובסיסית ולעומת זאת, בעיני אחרים נתפסת כמצווה שאיננה מחייבת. על פניו, נראה כיסוי הראש כדבר תמוה ביותר וניתן לשער שרבים מאלו הנוהגים לכסות את ראשם, עושים זאת כמצוות אנשים מלומדה¹. אמנם, כבר לימדנו הנשר הגדול, ר' משה בן מימון, בספרו מורה הנבוכים², שאין זו הדרך בה ישכון אור: "...מלמד כי מי שידע את ה' הוא אשר ימצא חן בעיניו... ולפי ערך הידיעה והסכלות יהיה הרצון, הזעם והקרבה והרחוק". החפץ לעשות

1 "מצוות אנשים מלומדה – כי מי שאינו עושה אלא מה שמצווה לבד ואינו מוסיף מעצמו, אינו עושה הדבר מחפצו ומרצונו" (רד"ק ישעיהו כט, יג).

2 מורה הנבוכים חלק ראשון, פרק נד בתחילתו.

רצונו כרצון קונו, יעמול להבין את גדרי ההלכה ואת שורשיה. על כן, במבט של ננס על גב הענק, באנו לסכם נושא זה בקצרה.

ב. כיסוי הראש לגברים

א. מקור המנהג

במדרשים – באופן מפתיע, במדרש רבה משמע דווקא ההיפך מהמקובל היום – שפריעת הראש מורה על הכנעה וכבוד, כמו שניתן לראות בויקרא רבה³:

“אמר רבי יצחק: משל למלך ששלח פרוודוגמא⁴ שלו למדינה. מה עשו בני המדינה? עמדו על רגליהם ופרעו ראשיהם⁵ וקראוה באימה וביראה ברטט ובוזיע, כך אמר הקדוש ברוך הוא לישראל: הדא פרוודוגמא דידי לא הטרחתי עליכם ולא אמרתי אליכם שתהיו קורין קריאת שמע לא עומדין על רגליכם ולא פורעין את ראשיכם אלא בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך”.

מהזוהר⁶ לעומת זאת משמע שישנה חובה על כיסוי הראש. במקום אחד מדובר על כל אדם ובכל מצב:

“ובגין דאיהי על רישיה דבר נש אסיר ליה לבר נש למיזיל ד' אמות בגילוי דרישא דאם היא אסתלקת מעל רישיה דבר נש מיד אסתלקו חיים מיניה”⁷.

ואילו במקום אחר⁸ מדובר דווקא על תלמיד חכם ודווקא בשעת התפילה:

“תלמיד חכם מאן תקאים בצלותא בעי וכוונא רגלוי, ואוקמוה. ובעי לחפיה רישה כמאן דקאים קאי מלכא”⁹.

בתלמוד – בתלמוד בבלי ישנם אזכורים רבים לכיסוי הראש של הגברים בזמן התפילות והברכות¹⁰, בזמן שקבלו את השבת¹¹, בעת שמילאו תפקיד ציבורי, כגון בטקס פדיון הבן,

3 ויקרא רבה אמור, פרק כז, סימן ו.

4 מכתב צו המלכות.

5 לאות הכנעה וכבוד (מפורש ע"י מכוון המדרש המפוראר).

6 זוהר – רעיא מהימנא, פרשת נשא, עמוד קכב, ב.

7 תרגום (עפ"י פרוש הסולם): ומכיון שהיא (שכינת אל) על ראשו של האדם אסור לו לאדם ללכת ד' אמות בגילוי ראש, שאם תסתלק מעל ראשו של האדם מיד יסתלקו החיים ממנו.

8 זוהר ואתחנן רס, ב.

9 תרגום (עפ"י פרוש הסולם): תלמיד חכם צריך לעמוד בשעת התפילה וצריך הוא לכסות ראשו כמי שעומד לפני מלך.

10 שבת י, א; מגילה טז, א.

11 שבת כה, ב; ב"ק לב, ב.

או כאשר שפטו¹². התלמוד מספר על רב הונא בריה דרב יהושע שקרא: "תיתי לי דלא סגינא ד' אמות בגילוי הראש"¹³. ובמקום אחר אמר לענין כסוי הראש: "שכינה למעלה מראשי"¹⁴ (מקור זה מקביל לזוהר הנ"ל). במסכת נדרים¹⁵ גורסים שהאנשים לפעמים מכסים ראשיהם ולפעמים מגלים, אבל נשים לעולם מכסות וקטנים לעולם בגילוי ראש. אם כן ניתן להסיק שבחברה היהודית בבבל נהגו הגברים לכסות ראשם, אולם רק בחלק מהזמן. בתלמוד הירושלמי במסכת ברכות, שלהי פרק שביעי, מוזכר ענין זה בהקשר של ברכת המזון: "רבי בא בריה בר' חייא בר אבא... אכל מיסב מתעטף ומברך אם עשה כן שהתעטף ובירך הרי הוא כמלאכי השרת, מה טעמא בשתיים יכסה פניו ובשתיים יכסה רגליו" ומפרש הפני משה: "ואם עשה כן שהתעטף ובירך הרי הוא כמלאכי השרת דכתיב בהו שש כנפים וגו' בשתיים יכסה פניו ובשתיים יכסה רגליו מפני כבוד המקום ב"ה וכך הוא זה שמתעטף בברכה לכבוד המקום ברוך הוא". לעומת זאת בברכת כהנים, הכהנים לא חוייבו לכסות ראשם, כפי שרואים מהחיבור 'החילוקים בין אנשי המזרח ובני ארץ ישראל' שנכתב בערך בשנת ד'תקנ"ז (תחילת המאה השמינית למניינם)¹⁶.

ניתן אולי להסביר שכל המחלוקת בכיסוי הראש היא דוקא על כיסוי שני דהיינו על גב הכיפה להתעטף עם עוד משהו¹⁷.

בראשונים - הרמב"ם¹⁸ אומר כמו הזוהר בפרשת ואתחנן הנ"ל, הסובר שזה שייך בעיקר בתלמידי חכמים:

"צניעות גדולה נוהגים תלמידי חכמים בעצמן לא יתבזו ולא יגלו ראשן".

הטור, בנו של הרא"ש, בהלכות ציצית באורח חיים¹⁹ כותב:

"...ומכסה את ראשו שלא יהא בגלוי ראש".

משמע שזה שייך בכל אדם ובכל עת.

12 קידושין ח, ב; שבת י, ב.

13 שבת קיח, ב.

14 קידושין לא, א.

15 ל, ב.

16 בעריכת מ. מרגליות עמוד 78.

17 ועיין להלן בהערות 25, 26, 27.

18 הלכות דעות ה, ו.

19 סימן ח.

ב. סיבת הכסוי

עד כאן למדנו על חובת הכסוי אולם מה היא הסיבה שבגינה אנו מכסים את ראשנו? מהזוהר הנ"ל משמע שכיסוי הראש הכרחי ע"מ שהשכינה, שהיא מקור חיותו של האדם לא תסתלק מעליו. ניתן להסביר שכסוי הראש מזכיר לאדם את חובותיו וכאשר הוא מוריד אותה הוא עלול יותר לחטא והחטאים כידוע גורמים סילוק השכינה. ר' יוסף קארו בחיבורו הבית יוסף על הטור מטעים את כסוי הראש משום צניעות ומשום שכסוי זה מכניע את לב האדם ומביאו לידי יראת שמים²⁰. את הטעם הזה הוא מביא בשם בעל העיטור. הרש"ר הירש בסידור תפילות ישראל בפרושו על ברכת השחר עוטר ישראל בתפארה (ואזור ישראל בגבורה) אומר שהיהודי מצווה בחציצה עם חגורה או מכנסים הדוקים באזור המתניים לחצוץ בין הטבע הגופני-חושני השוכן בעיקר בגוף התחתון לבין הרוחני-מוסרי השוכן בעיקר בגוף העליון, ולהורות שהכח החומרי צריך להיות משועבד לרוחני. כשם שהחלק התחתון של הגוף צריך להיות משועבד לעליון כך יתכופפו שניהם תחת שלטון ה'. וזה מה שמביע היהודי בכסוי הראש. הרב אברהם יצחק הכהן קוק בספרו עולת ראייה²¹ בוחר בכוון שונה ואומר כך:

"...שבשביל כך יש מקום לכסוי הראש בתכונת המוסר הקדוש של עם ישראל, להורות על אצילות מיוחדת השרויה בשכל הישראלי בפנימיותו העודף על השכל הטבעי, אשר לכל אדם באשר הוא אדם, בעל שכל הגיוני לבדו, שאין בו אותו הפאר העליון, המצטיין בתפארת ישראל 'עם זו יצרתי לי תהילתי יספרו' שזו הודנו והדרת כבודנו שאנו מברכים עליהם: עוטר ישראל בתפארה".

לעם ישראל יש תכונה רוחנית מיוחדת המבדילה ומפארת אותו משאר העמים ועל ידי כסוי הראש אנו מודים לקב"ה שעטר אותנו באותו פאר.

אם כן לסכום ראינו ארבע סיבות לכסוי הראש:

א. להזכיר לאדם את חובותיו.

ב. צניעות.

ג. להביע את הכפיפות לשלטון ה'.

ד. להורות על סגולת עם ישראל.

20 שם.

21 עמוד עה על עוטר ישראל בתפארה.

לאור האמור לעיל נשאלת שאלה: אם כן, מדוע נשים לא חייבות בכסוי ראש כמו הגברים? ניתן לתרץ שהאשה יותר מהגבר קרובה לרצונו של הקב"ה (ולכן מברכת "שעשני כרצונו" ועיין עולת ראייה על ברכות השחר) ומפני זה אינה צריכה אזכור תמידי כשם שהגבר צריך.

ג. הזמנים החייבים בכסוי

כפי שהזכרנו לעיל, לא משמע שחובת כסוי הראש היתה תמידית אלא בזמנים מסויימים, כך ראינו בבבלי ובירושלמי (עיין שם). הפוסקים נחלקו אם גילוי הראש הוא איסור לכל אדם או אינו אלא ממידת חסידות. אלו שסוברים שזאת מידת חסידות מביאים הוכחה מזה שנשתבחו החכמים שנזהרו מללכת בגילוי ראש, שהרי אם זה היה איסור גמור, מדוע נשתבחו? בין הנ"ל הם המהרש"ל²², הכלבו²³ והמגן אברהם²⁴. יש סוברים שאיסור גמור ללכת בגילוי ראש והאמוראים שנשתבחו כאשר כיסו ראשם היה זה מפני שכיסו את ראשיהם בשני כיסויים, ביניהם הצמח צדק²⁵, הב"ח בשם רבינו יונה²⁶ ורבי יוסף קארו²⁷. בשולחן ערוך כותב ר"י קארו בהלכות הנהגת הבורק: "...ולא ילך ד' אמות בגלוי הראש".

ומעיר שם החפץ חיים בשער הציון:

"לבד היכא שיש חוק לילך בגלוי הראש לפני השרים והשופטים צריך לילך בגלוי הראש ודינא דמלכותא דינא".

עכ"פ, לפי השו"ע משמע שאדם חייב תמיד לילך עם כסוי הראש. יש שכתבו שכאשר אדם לא הולך אלא עומד או יושב אינו מחויב בכיסוי הראש²⁸. את הסברא של המגן אברהם מסביר מחצית השקל עפ"י הגמרא במסכת יומא²⁹ שם מסופר על הגורל שהיו מטילים הכהנים (פיס) והמונה היה הולך לכהן שנבחר ומוריד לו את המצנפת וכך היו יודעים שממנו מתחיל הפיס. מעמד זה נעשה בחצי השני של לשכת הגזית שהיה חול. תוס'³⁰ שואל מדוע לא עשו את הפיס בעזרה, ועונה שזה גנאי להיות בלי מצנפת בעזרה. מחצית השקל מדייק שדווקא בעזרה זה גנאי אבל במקום שהוא לא קדוש מותר ללכת בגלוי ראש ומסיים

22 שו"ת מהרש"ל סימן עב.

23 הכלבו סימן יא.

24 צא, ס"ק ג.

25 פסקי דינים או"ח סימן ח.

26 או"ח סימן ב.

27 שו"ע או"ח ב, ו.

28 מגן אברהם רפב, ס"ק ח.

29 כה, א.

30 ד"ה והא בעינן.

שם: "והוא הדין בבית כנסת דידן". רוכב או יושב בעגלה (או באוטו, מטוס, רכבת וכו') דינו כמהלך³¹. קטנים ראוי לכסות ראשם כדי שתהא עליהם יראת שמים³². בענין דברים שבקדושה ההלכה היא שאסור להוציא אזכרה (של שם ה') מפיו ולברך שום ברכה בגילוי ראש וכך פוסקים רוב הפוסקים³³. הרב משה פיינשטיין באגרות משה הביא כמה תשובות שונות בנושא. בענין תפילה פסק שתפילה ללא כסוי ראש הינה תפילת תועבה מפני שזה ללכת בחוקות הגויים כמו שידוע שהנוצרים בזמן התפילה מורידים את כסוי ראשם³⁴. מחוץ לתפילה פסק בצורה שונה ואמר שאסור שכסוי הראש יפריע בעסקים וימנע רווח כספי ודחה את מושג חוקות הגויים (דווקא מחוץ לתפילה) מפני שעושים זאת בשל נוחות ולא בשל עקרונות³⁵. אם כן, כפי שאנו רואים רבו השיטות בדבר ולמעשה נוהגים בארץ ישראל כמרן הבית יוסף – רבי יוסף קארו.

ד. דברים הראויים לכסות בהם

כל הדברים ראויים לכסות בהם את הראש אפילו לדברים שבקדושה ואפילו כובע קלוע שעשוי נקבים והפרוץ מרובה על העומד³⁶. הנחת יד על הראש לא נחשב ככסוי, כי הראש והיד נחשבים גוף אחד³⁷, אבל אם איש אחר מכסה את ראש חבירו, הדבר נחשב כסוי מפני שזה גוף אחר. בשרוול של הבגד מותר לכסות, ופיאה נכרית נחשבת כסוי אלא משום מראית עין אין להתיר אם אפשר³⁸.

ה. גודל הכסוי

הרב עובדיה הראייה מציין את שכיחותם של כיפות קטנות אפילו בקרב חכמי התורה. הוא דוחה מנהג זה בנימוק שהאדם החובש כיפה קטנה פוגע בשכינה המרחפת מעל ראשו וזאת עזות פנים כלפי השכינה ומי שחובש כיפה כזו ייענש בעונש חמור³⁹. בשו"ת הלל אומר⁴⁰ מתבטא בחריפות לגבי חובשי הכפות הקטנות באומרו כך:

31 ט"ז, או"ח ב, ס"ק ה.

32 מגן אברהם ב, ס"ק ו.

33 טור סימן קפג. שו"ע צא, נ. אור זרוע חלק ב סימן מ.

34 אגרות משה אורח חיים, ד, סימן מד.

35 שם אורח חיים ד, ב.

36 שו"ת חתם סופר חלק ו סימן ה.

37 שו"ע או"ח צא, ד.

38 פרי מגדים, או"ח סימן עד.

39 שו"ת ישכיל עבדי, השמטות, אורח חיים סימן א.

40 שו"ת הלל אומר אורח חיים סימן מג.

”ומה בין כיפה כזו להולך בגילוי הראש? אלא שזה מודה במקצת וזה כופר בכל!...אזי ממידת הכיפה כבר אפשר לדעת מידת היראת שמים והחסידות שבו...”.

הרב הלל קובע שהגודל המינימלי של הכיפה הקטנה צריך לכסות את החלק של הגולגולת הנשאר בלתי מכוסה לאחר שמניחים תפילין של רש"י ושל רבינו תם בבת אחת. הרב שלמה חיים הכהן אבינר מביא את המקור האחרון וגם את הרב משה פיינשטיין⁴¹ שפוסק שמן הדין כיפה קטנה בגודל של כף יד מספיקה מפני שבשעת הצורך אפשר לכסות עם יד של אדם אחר ומוסיף בזה הלשון:

”אבל שמעתי מפי תלמיד חכם שכיפה צריכה להיות די גדולה כדי שאנשים שעומדים מסביבו מלפניו ומאחוריו או מצדו יראו שאמנם ראשו מכוסה, אחרת יש בזה כאיסור של מראית עין... וכמוכן זה כבוד שמים שכיפה תהיה גדולה מהשעור המינימלי”⁴².

הרב עובדיה יוסף קובע גודל מינימלי לכיפה והוא שתראה מכל הזוויות, כמו שהרב אבינר שמע מפי תלמידי חכמים, אולם מוסיף שלתפילה נחוצה כיפה בגודל מלא.

ג. סיכום ביניים

נראה שכיסוי הראש בזמננו הוא יותר ממידת החסידות ומהווה היכר מיוחד בין עובד ה' לאשר לא עובד אותו. הסיבה העקרית לכסוי הראש היא להביע ע"י כך את הכפיפות לשלטון ה' המוחלט על הארץ בבחינת "דע מה למעלה ממך" כמו שלימדנו רבי יהודה הנשיא⁴³ שצריך אדם לשקול את כל מעשיו מפני שיש להם השפעה על כל העולם, וכמו שאומר ר' חיים מוולאז'ין⁴⁴:

”וזאת תורת האדם, כל איש ישראל אל יאמר בליבו חס וחלילה כי מה אני ומה כוחי לפעול במעשי השפלים שום ענין בעולם, אמנם יבין וידע ויקבע במחשבות ליבו שכל פרטי מעשיו ודבוריו ומחשבותיו כל עת ורגע לא אתאבידו חס וחלילה, ומה רבו מעשיו ומאוד גדלו ורמו, שכל אחת עולה כפי שורשה לפעול פעולתה בגבהי מרומים, בעולמות וצחצחות האורות העליונים”.

על ידי פרוש זה ניתן להסביר את דברי רבי יהודה הנשיא ולפסקם כך: דע מה למעלה - ממך!

41 אגרות משה אורח חיים חלק א, סימן א.

42 שו"ת עם כלביא אורח חיים, סימן ב.

43 אבות ב, א.

44 נפש החיים שער א, תחילת פרק ד.

ד. כסוי הראש לנשים

א. מקור הדין

המקור הראשוני ביותר לחובת כסוי הראש בנשים נמצא בספר במדבר - פרשת נשא: "והעמיד הכהן את האשה לפני ה' ופרע את ראש האשה"⁴⁵.

רש"י במקום מפרש באלו המילים:

"ופרע - סותר את קליעת שערה כדי לבזותה, מכאן לבנות ישראל שגילוי הראש גנאי להם".

המשנה במסכת כתובות⁴⁶ מחדשת לנו את המושגים דת משה ודת יהודית: דת משה - כל המצוות האמורות בתורה או הרמוזות בה. דת יהודית - מנהגי הצניעות שנהגו בנות ישראל, המשנה שונה כך:

"ואלו יוצאות שלא בכתובה - העוברת על דת משה ויהודית. ואיזו היא בת משה? מאכילתו שאינו מעושר ומשמשו נידה ולא קוצה לה חלה... ואיזו היא בת יהודית? יוצאה וראשה פרוע, וטוה בשוק".

הגמרא בתחילתה מפרשת מהיכן המקור בתורה כמו שנאמר לעיל:

"ראשה פרוע דאורייתא היא דכתיב ופרע את ראש האשה ותנא דבי רבי ישמעאל אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו בפרוע ראש".

רש"י במקום מוסיף:

"מדעבדינן ליה הכי לנוולה מידה כנגד מידה כמו שעשתה להתנאות על בועלה מכלל דאסור, אי נמי מדכתיב ופרע, מכלל בההוא שעתא לאו פרועה היא שמע מינה אין דרך בנות ישראל לצאת פרועות ראש, וכן עיקר".

אם כן לפי רש"י בפרשת סוטה, הכהן פורע את ראשה, בבחינת מידה כנגד מידה שכאשר היתה נשואה היתה עם כסוי ראש וכאשר סטתה פרעה את ראשה ולכן פורע לה הכהן עתה את שיער ראשה.

45 במדבר ה, יח.

46 עב, א.

ישנן כמה דוגמאות לכסוי הראש בגמרא. לדוגמא במסכת סנהדרין⁴⁷ כאשר מסופר על פרשת קרח ועדתו:

”אמר רב און בן פלת אשתו הצילתו, אמרה ליה מאי נפקא לך מינה. אי מר רבה אנת תלמידא ואי מר רבה אנת תלמידא. אמר ליה מאי אעביד הואי בעצה ואשת בעי לי בהדיהו אמר ליה ידעוה דכולה כנישתא קדישתא נינהו דכתיב כי כל העדה כולם קדושים. אמרה ליה תוב דאנה מצילנא לך. אשקתיה חמרא וארותיא אגניתיה גואי אותבא על בבא וסתרתי למזיה, כל דאתיא חזיא הדר.”

אשתו של און בן פלת שכנעה אותו לא ללכת לוויכוח של קרח עם משה ובעצמה עמדה בפתח האוהל עם שיער פרוע וכל מי שהיה בא לקרא לאון היה רואה את ראשה פרוע וחוזר. עוד במסכת סנהדרין⁴⁸:

”כי אתא רב דימי אמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא בן נח שייחד שפחה לעבדו ובא עליה - נהרג עליה. מאימת? אמר רב נחמן מדקראו לה רביתא דפלניא. מאימת התרתה? אמר רב הונא משפרעה ראשה בשוק.”

מקור זה מעניין מאוד מפני שאנו רואים שאפילו דרכם של הנכריות הנשואות היה לכסות את ראשם שכאשר נכריה הולכת בשוק בראש פרוע היא נחשבת פנויה. המקור האחרון שנביא הוא ממסכת נדרים⁴⁹:

”אנשים זימנין דמיכסו רישייהו וזימנין דמגלו רישייהו אבל נשים לעולם מיכסו.”

דהיינו שגברים לעיתים מכסים ראשם ולעיתים לא ונשים לעולם מכסות.

ב. סיבת הכסוי

במסכת ברכות⁵⁰ מודיעה לנו הגמרא את גדרי הצניעות לנשים:

”אמר רב יצחק טפח באשה ערוה... אמר שמואל קול באשה ערוה... אמר רב ששת שער באשה ערוה”

דהיינו הדברים הנ”ל, כאשר אינם מכוסים (שיער, טפח) או כאשר הם נשמעים (קול), מהווים

47 קט, א.

48 נח, א.

49 ל, ב.

50 כד, א.

פירצה בגדרי הצניעות ועל ידי זה ניתן להגיע לפריצות וזנות. הרב אלימלך בר שאול מרחיב בענין כסוי הראש בתור גדר צניעות בספרו מערכי לבי⁵¹:

“ההדגשה בהלכה על כסוי הראש באשה נשואה ודאי שיש לה מקורות עמוקים בסתרי רשמים שבלב. אנו לא נוכל להרשות לעצמנו לקבוע בדיוק מיהו ומהו אותו רושם מיוחד, או רשמים מיוחדים הנוולדים בלב אגב הסתכלות בשיער ראשה של אשה, ושל אשה נשואה בפרט, וכנראה רושם זה מצריך יחס של חומרה, משום כח המשיכה שבו, היוצר משקע בלב... התורה שניתנה בשביל האדם מכירה את האדם על כל מעמקיו, על כל סתרי רשמיו וכשרי חוויותיו וסבכי רגשותיו. היא מכירה את האדם בכל הדורות ובכל המצבים, ועליו היא נושאת את דבריה ואת האדם, את עצמנו נכיר רק מתוך דברי התורה והנבואה... במילים יותר פשוטות: אל תבוא עין זר בין עינה לעינו של הוא והיא שהפכו משנים לאחד. אל יכניס עצמו לב זר בין שני הלבבות הדופקים עתה בקצב אחיד... לא דברנו על חשדות ועל פחדים, אלא על לב האדם ומסילותיו מן החיים ואל החיים, ולא על לבבות של יוצאים מן הכלל, אלא על כלל הלבבות. על עיתים ומצבים אצל כל לב. ויש אשר לא ידע האדם את המתרחש בליבו אבל הלב עצמו עושה את שלו בלי הורמנא⁵² רשמית ושליחות מפורשת של האדם. אין לחשוד ולהטיל פחד, אבל יש חובה תמידית להבין, לעמוד על המשמר, להיות צופה ומביט בשער, לבצר את חומות המשפחה, להגן על אוצרותיה הנפשיים, להקיף אותם בגדר של שושנים הנותנות ריחן פנימה, לקבוע גינוני אצילות למלכות האהבה הטהורה.”

על דבריו הנפלאים של הרב בר שאול נאמר: וכל המוסיף – גורע.

ג. החייבות בכיסוי

איסור פריעת הראש חל על האשה הנשואה, ולפי דעת הרוב המכריע של הפוסקים, נשים שאינן נשואות יוצאות ושערותיהן פזורות. הלכה זאת קשה להבין, הרי ממאי נפשך: אם תאמר שסיבת הכיסוי היא על מנת לא להכשיל גברים בהרהורי עבירה, מאי שנא נשואה מאי שנא לא נשואה? ואם תאמר שסיבת הכיסוי הוא הצניעות של האשה עדיין קשה מדוע ישנה הבחנה בין נשואות ללא נשואות. השולחן ערוך סובר שהאיסור הוא מצד הגברים⁵³: “שיער של אשה שצריכה לכסותו – אסור לקרות כנגדו, אבל הבתולות שדרכן לילך פרועות

51 עמודים 63-64.

52 הורמנא – אישור.

53 אורח חיים עה, ב.

ראש - מותר". זאת אומרת שאם נסתכל דרך עיני הגבר, שיער של אישה נשואה מושך אותו ואילו שיער של נשים לא נשואות שדרכו להיות מגולה לא מושך אותו. גם אם חובת הכיסוי היא מצד האישה ניתן להבין את ההבדל בין נשואות לשאינן. הרב אליקים ג. אלינסון אומר בשם הרב דניאל שילה שחובת הכסוי מכוונת לשמש לאישה תזכורת להתנהג תמיד בהתאם לקווים שנקבעו לבנות ישראל הצנועות ודווקא אישה שנתנסתה בדברים שבינו לבינה זקוקה לתזכורת הנ"ל.

הרב אלימלך בר שאול⁵⁴ סובר שמכיון שהאשה מיוחדת עתה לבעלה, אנשים צריכים לדעת את זה, ואצטט:

"האין זה בנגוד לטעם הטוב ולרגש העדין, שעטרת ראשה של הרעיה, של האם, תהיה פומבי לכן עין מערטלת לכל רגש נדלק? האין נצנוץ של מבט זר, מטיל לפעמים צל בלתי נראה, מעמיד איזה חיץ סמוי, ופורם את שלמות הבית ואחדותו?"

ד. היכן חובת הכסוי

בגמרא בכתובות⁵⁵ מצויין שאם האשה נמצאת עם קלתה על ראשה (דהיינו סל שמרכיבים אותו על הראש ומשמש ככלי קבול), מותר לה להסתובב איתו בחצר וזה לא נחשב פריעת ראש וגם מחצר לחצר או בדרך מבוי מפני שאין שם הרבה אנשים.

תוס' וריטב"א סוברים שאפילו הולכת בלא קלתה בחצר אין בו משום פריעת ראש. הירושלמי מביא את ר' חיייה בשם ר' יוחנן (ולא כמו בבבלי את ר' אסי בשם ר' יוחנן) ואומר שהיוצאת בקפלטין (פיסת בגד דק) שלה אין בו משום פרוע ראש, וכל זה בחצר אבל במבוי יש בו פרוע ראש. וזה לא שרירותי, אלא בחצר שיש בה רבים, יש בו משום פרוע ראש, ובמבוי שאין הרבה אנשים, אין בו משום פרוע ראש. בכל אופן ניתן לדייק מהירושלמי נגד תוס' וריטב"א שגם בחצרה במקום שאין רבים משמע שאסור. הרב משה פיינשטיין מקשה על החתם סופר שהחמיר לאסור לאישה לגלות ראשה אפילו בתוך חדרה ואומר שאדרבה, כל האחרונים מתירים. אבל ניתן להביא סיוע לחתם סופר ממסכת יומא, שלקמחית יצאו שבעה בנים כהנים גדולים בזכות שלא ראו כותלי ביתה את שיערה אפילו פעם אחת⁵⁶. הרב פיינשטיין בעצמו פוסק שפשוט שאלו הרוצות להקל בכיסוי בתוך הבית אין להחשיבן כעוברות על דת

54 מערכי לב עמוד 26.

55 כתובות עב, א.

56 יומא מז, א.

יהודית, ואפילו תלמיד חכם יכול לשאת אישה כזו אם היא יראת שמים ומקדקת במצוות והיא בעלת מידות⁵⁷.

ה. פאה נכרית

לכאורה יש צד לומר: מה ההבדל בין שיער של אישה לבין פאה שהיא שמה על הראש, הרי יש נשים ששיער ראשם אינו יפה והפאה אפילו מיפה אותם יותר, אם כן איזה צד יש להתיר כסוי מעין זה? מצד שני, באותה המידה ניתן לומר שהצווי הוא לכסות את שיער הראש. אם כן, יש בפאה הנוכרית פתרון לענין זה. בפועל, רוב הפוסקים האשכנזים נוטים להקל והספרדים להחמיר. הרב עובדיה הדאיה בשו"ת ישכיל עבדי⁵⁸ מביא טעם להקל בפאה נוכרית:

“קים להו לרבנן שאין יצר הרע שולט אלא בדבר המחובר לגוף האשה עצמה, שהוא דבר שיש לו חיות, מה שאין כן אם נתלש מהאשה פקע ממנו איסור הערווה, והרי הוא כפגר מת שאין ליצר הרע שליטה בו.”

ומוסיף:

“עינינו רואות שכן נהגו נשי רבנים גאונים ואדמורי"ם, ואין פוצה פה.”

הרב עובדיה יוסף⁵⁹ לעומתו יוצא בחריפות נגד הפאה הנוכרית:

“אין להתפעל כל כך ממה שענינו רואות כמה נשי רבנים ואדמורי"ם שלא ברצון חכמים עושות. העיקר כדברי רוב האחרונים לאסור, ומצווה רבה לפרסם האיסור ברבים.”

ו. שערות הבולטות חוץ לכיסוי

האם האשה מחוייבת לכסות את כל שיערה או שניתן לאפשר לה להוציא קצת שערות מחוץ לכיסוי? ישנם פוסקים הסומכים על האמור בתלמוד שעושה אישה כל תכשיטיה ומשיירת דבר מועט, בת צדעא⁶⁰. דהיינו שאישה יכולה להוציא שיער כנגד הצדעים – צידי הראש וישנם פוסקים המחמירים כמאמר הזוהר⁶¹:

“אמר ר' חזקיה: תנבא לייתי על ההוא בר נש דשבק לאנתתה דתתחזי משערא דרישא לבר ודא הוא מאנון צניעותא דביתא. ואתתא באפקת משערא דרשא

57 שו"ת אגרות משה אבן העזר א, סימן נח.

58 חלק ז, אבן העזר, סימן טז.

59 יביע אומר ה, אבן העזר סימן, ה.

60 בבא בתרא ס, ב.

61 זהר פרשת נשא דף קכה, א.

לבר לאתקנא בה גרם מסכנותה לביתא וגרם לבנהא דלא יתחשבון בדרא, וגרם מלה אחרא בשריא בביתא. מאן גרם דא? ההוא שערא דאתחזי מרישא לבר".

בפועל אנו רואים שהכל הולך אחר מנהג המקום, כמו שהמהר"ם אלשקר והחתם סופר אומרים שאצל המהר"ם נהגו ללכת עם קצת שערות בחוץ. ומטעים את הדבר המהר"ם אלשקר⁶²: "מכיוון שנהגו לגלותו...אין למחות".

אצל החתם סופר⁶³ נהגו לכסות את ראשם כמנהג הזוהר ו"מנהג עוקר הלכה ונעשה הלכה קבועה".

ז. סיכום

למדנו, אם כן, שחובת כיסוי הראש לנשים לא ניתנת לערעור, אלא בפרטי הדינים ישנן מחלוקות. בנות ישראל הידועות בצניעותן מקפידות על כסוי הראש כביטוי של נאמנות לבעליהם ומפני שכל כבודה בת מלך פנימה⁶⁴, ואכן ראויות הן להקרא בנות המלך. ישנו גם חשש של "ולפני עוור לא תתן מכשול"⁶⁵, דהיינו לא לגרום לגברים המסתכלים עליה לבא לידי הרהורי עבירה. שיער של נשים נשואות שדרכו להיות מכוסה, דווקא הוא מעורר אצל הגבר הרהורי עבירה ועל כן צריכה היא לכסות את ראשה.

ה. סיכום כללי

ישנו טעם משותף לכסוי הראש של נשים וגברים גם יחד, והוא: הצניעות. מידת הצניעות גורמת טובות רבות בעולם, וכך כותב הרב קוק במידות הראיה⁶⁶. דוקא עם ישראל נתייחד בצניעות, כפי שניתן ללמוד מסדרי חניית ישראל במדבר שלא היו פתחי אהליהם מכווננין זה לזה⁶⁷. עם ישראל צווה ע"י מיכה הנביא⁶⁸:

"...ומה ה' דורש ממך כי אם עשית משפט ואהבת חסד והצנע לבת עם אלוקיך".

במדרש רבה על שיר השירים בפסוק "הנך יפה רעיתי הנך יפה עניך יונים"⁶⁹ נאמר: "מה

62 שו"ת מהר"ם אלשקר סימן לה.

63 שו"ת חתם סופר אורח חיים, סימן לו.

64 תהילים מה, יד.

65 ויקרא יט, יב.

66 ערך צניעות.

67 בבא בתרא ס, א.

68 מיכה ו, ח.

69 שיר השירים א, טו.

יונה זו צנועה כך ישראל צנועים". אם כן, כיסוי הראש הוא בעצם ביטוי חיצוני ומעשי של צניעותם של ישראל ואין לפרוץ גדר זה.

